

СРПСКА ЦРКВЕНА ПРАВИЛА ИЗ XIV ВЕКА

У своје време проучили смо у Сенти, у приватној збирци † Јоце Вујића, значајан *Барањски* препис Душанова законодавства.¹ Ово је рукопис из друге половине XV века који, као и сви остали рукописи Душанова законодавства старије рецензије, садржи:

- а) Скраћену Синтагму Матије Властара (л. 1—116);
- б) скраћена правила светог Јована Посника (л. 117—120);
- в) тако звани Закон цара Јустинијана (л. 120—125); и
- г) Закон благоверног цара Стефана (л. 125—152).

Ово је први део Барањског рукописа, обичан зборник главних световних и црквених закона српско-грчког царства.

На чистом листу 152б налази се значајан запис:

Гіе напѣд вѣрѣтохом, послѣжде вѣ другом коматоу кнѣгы,

дакле оно што следује после Душанова Законика, било је исписано из „другог комада“, из друге књиге и сачињава засебну целину. У томе другом делу Барањског рукописа налазе се многобројни црквени чланци, ситна канонска грађа, досад слабо испитана од научника.² То су:

1. Уставленіе светіих отьць о житіи всего лѣта, изложено вѣ кратцѣ (л. 153—157);
2. Запрѣщеніе исповѣдающим се (л. 157—160);
3. Правила светѣих 7 съборѣ и Іоанна Постника (л. 160—176);³
4. Иже в Агкире събора (л. 176—179);⁴
5. Указ седмимѣ вѣселенскімѣ съборомѣ (л. 180—181);⁵
6. Исповѣданіе о светои и единосущнѣи Троици (л. 182);⁶
7. Анастасіа патріарха... Ангіохіе и Кирила Александрѣскаго изложеніе вѣ кратцѣ о вѣрѣ (л. 182б—184);⁷
8. И сіе послѣжде изьобрѣтохом и здѣ сѣставихом от законника светѣих отьць на потребу поповом и вѣсѣм людѣм по закону светого црковнааго устава (л. 184б—197);⁸
9. Заповѣди светого Іоанна Златоустааго о законѣ црковнем (л. 187б—193);⁹ и

¹ А. Соловјев, *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, Скопље 1928, стр. 25—27 и *Неколико нових преписа Душанова Законика*, *Летопис Матице Српске*, књ. 318 (1928), стр. 222—235.

² Подробно описана од Бошка Петровића, *Из старе српске књижевности*, Сремски Карловци 1913, стр. 46—53.

³ Налазе се и у Призренском, Атонском, Ходошком и Шишатовачком зборнику Душанова законодавства.

⁴ У Светосавској Крмчији (уп. Гласник 2го од. VIII, 8) и у штампаној Крмчији.

⁵ У Светосавској Крмчији.

⁶ У зборнику Нар. Библ. у Београду бр. 473.

⁷ У зборницима Нар. Библ. у Београду бр. 471, 472, 473, 477, 504.

⁸ У Светосавској Крмчији; уп. *Starine* VI, 125—127.

⁹ У Светосавској Крмчији; уп. *Starine* VI, 147—151.

10. Великааго Василиа коликаа и какова соуѣ мѣста епитиміамъ, рекше запрѣщеніем (л. 193б—195).¹⁰

Даље се налазе још многобројна правила од којих су значајна:

Устав светѣхъ отѣць 318 иже въ Nikeи (л. 197б—202б).¹¹

Та је канонска грађа у главном превод с грчког. Ипак два црквена чланка (под бр. 8 и 9) одликују се од осталих и по своме језику и по садржини. Њихов је језик сасвим народни, стил много лакши, реченице краће него у преводима с грчког језика. Оба ова чланка обухватају правила за клир, која нису позната на грчком језику и изгледа да су постала на српском земљишту.

Недавно је д-р Радослав Грујић анализирао једна од ових правила: „Заповеди св. Јована Златоустог о закону црковном“¹² и изнео врло вероватну претпоставку да су та правила постала под утицајем самог Светог Саве, приликом одашиљања нових епископа и протопопа на рад по областима у ново организованој архиепископији.¹³

Иако ова правила носе име св. Јована Златоустог, ипак су доста далека од његових поука;¹⁴ из анализе коју је извео г. Грујић, видимо да се у њима ради о чисто српским стварима, о обичајима на гозбама приликом крсне славе и др.

Г. Грујић вели тим поводом: „Судећи по тексту споменутог зборника црквених правила, може се са поузданошћу тврдити, да су ти изасланици Св. Саве (протопопе) и доцније одржавали везе са свештеницима, који су им поверени били, и давали им и писмена упуства на што имају пазити. А први одломци овог зборника нису ништа друго, него извод из једног таквог писма послатог свештенству једне области од протопопе“.¹⁵

Нама изгледа да, на исти начин као и ова „светосавска реформна наређења“, постала су на српском земљишту и друга правила која се обично налазе у истим рукописима. У Барањском рукопису она долазе баш испред споменутих „заповеди св. Јована Златоустог“ на л. 184—187 и носе наслов: „И сіе послезде изобретохом и zde саставихом от законика светих отаца на потребу поповом и всем људем, по закону светаго црковнаго устава“.

Већ сам наслов упућује нас на то да ова правила нису превод са грчког (као претходни одговори александријског и антиохијског патриарха), него да су једна доцнија компилација, једна збирка која се наслања на „Законик светих отаца“ т.ј. на Крмчију или на Синтагму.¹⁶ — Ова правила је објавио В. Јагић у *Starinama VI* (1878), исто као и „Заповеди Јована Златоустог“ без сваког коментара, по два загребачка рукописа.¹⁷

Ипак, кад сам недавно отишао у Загреб и прегледао оба рукописа у Библиотеци Југословенске Академије, убедио сам се да Барањски рукопис

¹⁰ У Светосавској Крмчији (уп. Гласник 2го од. VIII, 13).

¹¹ В. *Starine VI*, 127—133.

¹² Ове заповеди налазе се не само у Барањском рукопису ДЗ него и у неколико других рукописа, по којима их је објавио *Вайр. Јагић* у *Starinama VI* (1878), 147—151.

¹³ *Рад. Грујић, Црквени елементи крсне славе*. Гласник Скопског научног друштва VIII (1930), 37—38. Већ је В. Јагић изнео мишљење да су ова правила „работа наших словенских попова“, *Starine VI*, 113.

¹⁴ „У нашој старој цркви, кго и у византиској тога доба, био је обичај да претставници цркве, када хоће да изведу извесне реформе у својим областима, позивају се на највише опште црквене ауторитете. Тај је случај и овде. Под именом „закона“ св. Јована Златоустог унесени су ту разни старији и новији црквени прописи и уредбе, модификоване према приликама времена и области за које су имали да важе“. *Р. Грујић*, нав. чл. стр. 37.

¹⁵ *Р. Грујић*, нав. чл. 38; на другом месту, (стр. 59) г. Грујић назива ова правила св. Јована Златоустог „светосавска реформна наређења“.

¹⁶ *Б. Петровић*, који је први писао о Барањском зборнику, у прегледу његове садржине наводи и једна и друга правила, али не наводи никакав грчки извор, што је иначе учинио код многих других. — *Из старе српске књижевности*, 49.

¹⁷ *В. Јагић, Ситна градја за црквено право, Starine VI* (1878), 125—127 и 147—151. Јагић не говори у предговору ни једне речи о тим правилима која носе у његовом издању бр. 3, док за бр. 7 (Заповеди Јована Златоуста) мисли да су дело словенских попова, исто као и бр. 4 (Заповед и устав светих отаца, 318).

има бољи текст и чак да Јагићево издање има неколико погрешака.¹⁸ Стога налазимо за потребно да ова интересантна правила објавимо по Барањском тексту (са варијантима из оба загребачка) и да их пропратимо коментаром.

Претходно је потребно да се каже неколико речи о тим рукописима. Рукопис бр. 707 даје текст ближи Барањском; Јагић га је узео као основ свога издања.¹⁹ Он носи сад сигнатуру IIIa 43. Наслов је његов: „Словеса изабрана светих отаца“ или „Агапијевац“. Садржи:

- а) Митарства и житија (л. 1—131б);
- б) Слово св. Јована Златоустога о зборе (л. 32—38б);
- в) Преданије уставом иже на ванешнеи стране пребивајуштим иноком (л. 39 46);
- г) Словеса изабранна ѿ законика светѣих ѿць, на потрѣбу поповом и вѣсем лудем по закону стго црковнаго оустава (л. 46б—48);
- д) Заповеди и уставъ стѣих ѿць 318 иже въ Никеи (л. 48—51);
- ђ) Правила стѣих ѿць по заповеди стго и великаго Василиа (л. 51—58);
- е) Заповеди стго ѿца нашего Јоана Златоустаго ѿ законѣ црквиѣм (л. 58б—62); и

ж) Великаго Василиа колика и какова сут места епитимиом (л. 62б—70).

Затим долазе разне поучне беседе: Нила философа о осми помишљених слово (л. 91 сл.), и између осталих сказаније оца нашега Агапија (л. 215б), по којем је и цео зборник добио назив „Агапијевац“.²⁰

Рукопис бр. 709, по коме је Јагић навео варијанте и кратко га описао,²¹ носи сад сигнатуру IIIa 38 и наслов „Законик или правила светих“. Има 237 листи, писан је г. 1602 у Мокрој Гори од Јована Злокруховића; досад је био познат у књижевности под чудним насловом: *Крмчија Јована Голѣцхусива*.²²

Главна је његова садржина:

а) Позната „Правила светих апостола и светих отаца, седам сабора о епископех и људех“ (епитимијни номоканон у 274 параграфа) на л. 1—191;

б) Словеса изабранна ѿ законника стѣих ѿць на потребу поповом и всем людемъ (л. 191б—195); и

в) Правила Јована Посника и правила Василија Великог и Никифора патријарха Константинопољског и Илије митрополита Критског (л. 196—217).

Осим тога у Библиотеци Југ. Акад. налази се доста сличан, по садржини, рукопис XVI века, бр. IIIa 34. Разлика је само у том што на л. 1—8

¹⁸ Напр., В. Јагић није наштампao значајне речи: „ни бедбе ни мале ни велике“, које се ипак налазе у чл. 17 загребачког рукописа бр. 707; није донео многе варијанте из рукописа бр. 709 (Мокрогорског), који су понекад значајни за историју текста, напр. у чл. 9, 10, 12, 15, 17, 18, 24 и 31.

¹⁹ Јагић, сматра да је тај зборник писан крајем XV или почетком XVI века. *Starine VI*, 116. Цонев га ставља у XV век. (*Б. Цоневъ, Кирилски рукописи и старопечатни книги въ Загребъ*. Сборникъ на Българската Академия на науки, кн. I. София 1912, стр. 38). Упор. *Н. Ружичић, Стари српски рукописи у књижевници Југосл. Акад. у Загребу*, Споменик XXXVIII (1900), стр. 132.

²⁰ На л. II (испред текста) налази се запис руком XVIII века: „Сја книга Агапијевацъ мо-настира Пакре“, итд. *Н. Ружичић* није обратио много пажње на садржину рукописа и описује га кратко као „Животи неколико светитеља IIIa 43 in 4°, има 256 листа“ овако: „У овом рукопису, поред неколико животописа разних светитеља, налазе се и нека правила из Номоканона, која су у изводу исказана“ (?), *н. д. сѣр. 142*.

²¹ Са погрешним бројем 819, *Starine VI*, 116. — Јагић није обратио пажњу ни на записе.

²² На корицама написано је (Кукуљевићевом руком): *Golpchuski Ivan 1602, Zakonik ili pravila svetih*. Под истим насловом наводе овај зборник и *Н. Ружичић, Споменик XXXVIII*,

131 и *Цоневъ*, нав. д. стр. 42. Међутим чудан потпис на I листу въ лето „*српъ Іоаннъ Голѣцхусивъ*“ може се лако прочитати као „Јоанн Злокруховић“, јер је писан познатом тајном буквицом. На исти начин треба читати и запис на л. 195 „писанъ лето „*српъ хѣлѣцъ*“ = 8 мокр. горн. *Јб. Сѣо-Јансовић* је погрешно истумачио ово име као *Злорухови*; в. *Стари српски записи и наѣписи IV* (1923), бр. 6493. Треба приметити да је велики запис на дну л. 195—195б (који наводе *Н. Ружичић, Споменик XXXVIII*, 132 и по њему *Јб. Сѣојановић*, нав. д. I бр. 916) сад одсечен од непознатог љубитеља књига.

има „Чьстьніи параклис Богородице“, а „Правила светих апостола и светих отаца“ почињу на 9 листу.²³

Доносимо текст тих значајних црквених правила²⁴ по Барањском рукопису XV века, са варијантима из загребачких рукописа — Агапијевца XV века (бр. 707) који бележимо као А, и зборника Јов. Злокруховића из 1602 (бр. 709), који бележимо словом М (Мокрогорски).

И сје послѣжде изьовѣрѣхѣм. и здѣ сѣстави хѣм, ѿ закон'ныка²⁵ с(вѣ)тѣхъ ѿца, на потребѣ поповѣм. и всѣмъ людѣмъ, по законѣ с(вѣ)таго црковнаго сѣстава.

1. — И прѣво да соу сѣзидане с(вѣ)тѣ²⁶ трапезе по всѣхъ црквахъ великихъ и малѣхъ, и да соу священне,²⁷ и ѡ нихъ мощи свете да се поставе; тако да²⁸ лѣтѣ ѿрогѣсоу, инако никако. И крстѣлице да се сѣчине по црквахъ да се крѣщаю дѣтѣца.

2. — И да се постављають²⁹ прѣтопопе и дѣховныци добры чловѣци, и поповомъ (л. 185) да соу доухоуныци, да исправають попове и люди ѿ всѣхъ доухоуныихъ вѣщѣхъ.

3. — И да всвещаютъ цркви³⁰ прѣтопопе съ доухоуныци, светителемъ блгословеніемъ.³¹

4. — И ѡ всвещенныхъ црквахъ да се крѣте младенци и вѣнчаютъ люди, и всако священство да се ѡ нихъ сѣврѣша,³² а ѡ неосвещенныхъ нищо,³³ понеже нѣст блгословенно ни освещенно.

5. — И ѿтрочета да се знаменаю прѣдъ црковію ѿ попа³⁴ въ .ї. днь по рождѣствѣ зъбаемъ,³⁵ а инде нигдѣ, и въ мѣ-тѣ днь да се крѣсти; а прѣгнѣ³⁶ или послѣдъ никако,³⁷ развѣ болѣсти и некое нѣжде велике.³⁸

6. — И до третѣаго братѣчеда никто да не крѣсти ни вѣнча,³⁹ рекше чарованіа ради.

7. — И на поутѣ пометаніа младенцемъ да нѣст никако.

8. — И да⁴⁰ се никто не брачи безъ вѣнчаніа; кто ли нѣст не (л. 185б) вѣнчанъ,⁴¹ да се вѣнча, понеже блгудство⁴² нѣст а не бракъ.

9. — И да се исповѣдѣють люди ѿ бѣ лѣтъ дваши ѡ годищѣ, сирнои недели⁴³ и ѿ Филиповѣ днь;⁴⁴ кто ли се не исповѣда да се не причѣсти⁴⁵ и цркве да се ѿлѣчи.⁴⁶

10. — Попове конѣ не блгословѣ⁴⁷ светитель, да не сѣ⁴⁸ доухоуныци ни да им се исповѣдѣють.

11. — И попове да помазѣють⁴⁹ дѣтѣ мѣромъ великимъ; ако ли сѣ и стари а не мѣросани, да ихъ мѣросаю дѣховныци.

12. — Кто нѣст достоинъ да се причѣта на Вѣскресеніе и на Рождѣство Христово на лѣтѣрогѣи на великихъ двѣрѣхъ, а женскы поль на малыхъ⁵⁰ конѣ проскомидіе по вѣзвращеніи светѣхъ дарѣхъ; и да се не износи светѣе причѣщеніе тѣкмо до двѣрѣцѣ. Дѣтѣца кога се не сѣ исповѣдала и чловѣци неистовѣ⁵¹ да се (л. 187) причѣтають малѣмъ причѣщеніемъ изъ доуѣаго калежа⁵² сѣ ѿутра на вѣскресеніе прѣдѣвъ (sic) лѣтѣрогѣмъ⁵³

13. — И кто не сѣ⁵⁴ достоинъ причѣщеніа, да им се даѣ священна⁵⁵ вода на Вѣскресеніе и на Рождѣство; и на смѣрти изъ калежа⁵⁶ да се не причѣта⁵⁷ тѣкмо изъ хранилѣнице ѿ чѣмъ агнѣцѣ⁵⁸ стѣи и лѣжичица.⁵⁹

²³ Описан је од Н. Ружичића, н. д. стр. 132 под бр. 3. Једини су записи: г. 1660 — и „Сии книгѣ Милинка“.

²⁴ У изворним рукописима Правила су подељена на поједине чланове, од којих сваки почиње црвеним словом. — Јагић није сачувао ову поделу у своме издању: ми смо тој подели додали бројеве од 1 до 31.

²⁵ Главѣса изьбранна ѿ законѣка. ²⁶ М. светѣѣ. ²⁷ освещенне. ²⁸ А тако и да. ²⁹ постављаю. ³⁰ А. освещаютъ цркве. ³¹ М. додаје: а безъ блгословеніа никакоже. ³² М. сѣврѣшаѣтъ. ³³ М. ничто же. ³⁴ А. ѿтѣ поповѣ; М. нема шихъ речи. ³⁵ М. додаје: и багы прѣжде того. ³⁶ А. прѣке; М. прѣжде. ³⁷ М. или послѣжде никакоже. ³⁸ М. великѣе. ³⁹ М. вѣнча своѣго сы. ⁴⁰ Да. ⁴¹ безъ венчаніа. ⁴² А. блгудство. ⁴³ М. въ години, сирнои недеѣ. ⁴⁴ М. д'ни. ⁴⁵ А. причѣта, М. причѣтаѣтъ. ⁴⁶ М. ѿ цркве да се ѿлѣчѣтъ. ⁴⁷ М. блгословѣтъ. ⁴⁸ М. не соутѣ. ⁴⁹ А. помазѣю. ⁵⁰ А. неистовѣи. ⁵¹ М. на малѣхъ. А. нема. ⁵² М. ис потѣра. ⁵³ А. прѣдъ лѣтѣрогѣмъ, М. прѣжде лѣтѣрогѣе. ⁵⁴ М. не соутѣ. ⁵⁵ М. священна. ⁵⁶ М. на смѣрти не потѣра. ⁵⁷ М. причѣтаѣтъ. ⁵⁸ А. ѿ чѣмъ агнѣцѣ, М. въ чѣмъ агнѣцѣ. ⁵⁹ лѣжичица.

14. — И да си имаю⁶⁰, протопопе з доуховници⁶¹ и с попови крщєнїе и законъ що има требє,⁶² да крѣсте и сче люди; а виш да си оупрашаю светителя ш вѣм; и да исповѣдѣють како вѣше и сче люди.⁶³

15. — И попове да си имаю иконостасе, и с них да им стон⁶⁴ хранил'ница съ причещенїемъ и ино⁶⁵ свещен'ство.

16. — И заклопитїихъ праздника⁶⁶ да нѣст, понеже светыми шци нѣст благословенно.

17. — И с неделю и с празныке нарочите⁶⁷ (л. 1866) да нѣст работѣ ни-какове, ни бѣдѣ⁶⁸ ни мале ни велике.

18. — Татъ и хсарь и свѣнца поволян⁶⁹ да се не причеца,⁷⁰ и⁷¹ анафора да мѣ се дае, догда се злаго своего швычаи⁷² не остане.⁷³

19. — Ирмась да нѣст прѣжде вѣнчанїа на прѣстень.

20. — Чаша да се не раз'ыва,⁷⁴ с кое се⁷⁵ причецаю⁷⁶ младенци, нь да стон⁷⁷ с цркви на потребѣ.

21. — Канон на исход доуши да се пое⁷⁸ прѣжде⁷⁹ погребѣ.

22. — И да не лѣтсргїса попь не штпѣвши вечерню и оутрню⁸⁰ и часовѣ.⁸¹

23. — И виномъ чистомъ молитвенкѣмъ⁸² да се лѣтсргїса, а инако никакѣ.

24. — Прѣсветѣ да движѣ⁸³ гдѣ и лѣтсргїа⁸⁴ на трапезе, гдѣ⁸⁵ нѣст слѣжба светомоу или сѣпшїмъ.⁸⁶ И да се к томѣ не приложи нѣкое шврѣченїе или бракъ въ немже сѣ глаум'ницѣ⁸⁷ и мирское пѣнїе.⁸⁸

25. — И да се кади (л. 187) црковь на слѣжбахъ всѣхъ⁸⁹ въ вѣрѣмѣ свое;⁹⁰ и прѣносѣ да прѣносе прѣз недоужныхъ.

26. — И попове⁹¹ да имають⁹² апостоль, евангалїе, лѣтсргїю, трїогъ,⁹³ номъ-канон,⁹⁴ ѡгалтирь, шхтонхъ,⁹⁵ и господскимъ празднымъ слоужбѣ, и чтенїа на пошченїе;⁹⁶ и безъ свога⁹⁷ антїмиса попь да не лѣтсргїса.⁹⁸

27. — И попови да си соу доуховници всакъ с свое(и)⁹⁹ инорїи а с другѣмъ прѣдѣлы да не сѣжоу.¹⁰⁰

28. — И цркви да сѣ тврѣде и покрывенѣ, и ключе да имаю;¹⁰¹ а с раскыденыхъ да не слѣже.¹⁰²

29. — Дѣте крѣстивше ѣ динарѣ; женскы поль ѣ динара.¹⁰³

30. — За лѣтсргїю ѣ динари,¹⁰⁴ за шпѣтїе ѣ перпера, а кто не и понеаки ѣ перпера, ѡ дрѣгїхъ и по перпер.¹⁰⁵

31. — И за освещенїе црков'но ѣ перпера и ѣ лѣкѣтъ платна и ѣ шврѣса.¹⁰⁶ Кто ли нѣст¹⁰⁷ прѣсвѣщенѣ шт всвещенїе¹⁰⁸ цркви (л. 1876) и прилѣчи мѣ се другѣ¹⁰⁹ црк'въ светыти, да да ѣ лѣкѣтъ¹¹⁰ платна и ѣ шврѣса и ѣ динара.¹¹¹

Оно што пада у очи у овимъ Правилима, то је њиховъ стил и распоредъ грађе. Сва су црквена правила, преведена са грчкогъ, обично писана развученимъ стилемъ и тешкимъ језикомъ, прожетимъ црквено-словенскимъ елементами.

60 М. имають. 61 А съ доуховни, М. съ доуховници. 62 М. ѣ законъ и все потребы. 63 А. и М. немају реченице: а виш да... сче люди. 64 М. иконостаси. и въ нихъ да стонѣ. 65 М. и ино всако. 66 А. празникъ, М. праздник(ъ). 67 М. Ёъ неделѣ и въ праздники господскыѣ нарочїте. 68 А. ни бѣд(ѣ), М. нема речи: ни бѣдѣ мале ни велике, *мѣсто шога*: и да гѣсть проклетѣ кто не свѣтитъ праздника ниже оуставлено бысть светыми шци. 69 А. оубица поволи, М. оубица по воли. 70 М. причецаѣтъ. 71 ни. 72 А. своего швычаѣ. 73 М. да се не дарѣт дожде се не шставѣтъ злаго своего обичаю. 74 М. раз'ываѣтъ. 75 А. у коен се, М. въ нѣн же. 76 М. причецають'се. 77 М. стонѣ. 78 М. поѣтъ. 79 А. прѣке. 80 А. не штпѣвъ вечерни и оутрнѣ, М. не штпѣвъ вечер'нѣ и оутрнѣ. 81 М. *додаје*: съ ѡгалтиромъ и съ канонѣ. 82 А. молитвенномъ, М. молитвеннымъ. 83 М. прѣсветѣ да движѣтъ се. 84 А. лѣтсргїа. 85 М. идеже. 86 М. оуспшїмъ. 87 А. сѣ гламъци, М. соутѣ глаум'ници. 88 А. мирскѣ пѣнїе. 89 А. въ слѣжбахъ. М. на слѣжбахъ всѣхъ. 90 въ свое вѣрѣмѣ. 91 М. поповы. 92 А. имаю. 93 лѣтсргїю, трїодъ. 94 А. Дном(о)канон, М. дном(о)канонѣ. 95 А. шхтонхъ, М. шхтонхъ. 96 пошченїе людѣмъ. 97 М. своего. 98 М. *додаје*: и просфоры да соутъ кисели и слани, и съ оукроп'цѣмъ топлимъ да слоужитъ ѣкоже възврѣтъ. 99 А. свака оу своего. 100 М. *дружїе*: И поповы да не сегнѣтъ иного ноурию прїети кого, или възѣти что безъ благословенїа шного доухов'нича, тѣчїю съ посланїемъ епископа; аще ли дрѣз'нѣтъ ш свои колн, да нѣст лихъ свещен'ства. 101 А. имають. 102 М. *дружїе*: И цркви да соутѣ покривѣне и заклочене и шграждане, а оу раздоушенихъ да не слоужѣтъ. 103 *нема речи*: женскы поль 2 динара. 104 А. *нема речи*: за лѣтсргїю 3 динара. 105 А. за шпѣтѣ 3 перперѣ, М. за шпѣтѣ двѣ перперѣ, а нишѣмъ ѣ. 106 М. *дружїе*: за швещенїе цркви 4 перперы, 12 лѣкат(а) плат'на, 3 оуброушѣ, сагъ и възглавница. 107 М. *ище* ли кто бѣтъ. 108 М. швещенїе. 109 М. другоу. 110 А. лѣкат(а). 111 М. да се дасть что потребѣ цркви и 2 перперѣ динар(а).

Међутим ова ретка Правила одликују се својом краткоћом, јасним стилем и врло чистим народним језиком. У томе се она приближују стилу и језику српских повеља XIV века, а још више — стилу Душанова Законика.

То су 31 кратко правило која се тичу реалних потреба српског црквеног живота; ово није епитимијни номоканон, са епитимијама за све могуће и немогуће грехове,¹¹² него сборник правила црквене управе и црквеног реда, која имају циљ да реше нека питања која нису довољно дефинисана у грчким изворима.¹¹³ Можемо рећи да су ово српске допуне оној византијској грађи, која се налази у Светосавском Номоканону и у Властаревој Синтагми. Кратке и одлучне реченице стилизоване су као одрешити прописи, као прецептивне правне норме, напр. „И да (буде)..., инако никако“, чл. 1, 5, 23.

Доста ретко долази мотивација правне норме,¹¹⁴ опет у врло кратким и одлучним изразима: чл. 4 „понеже нѣсть благословено ни освещенно;“ чл. 6 „рекше чарованїа ради;“ чл. 8 „понеже блудство есть, а не бракъ;“ чл. 16 „понеже светыми отци нѣст благословенно“.

У Правилима нема никаквих поука или размишљања, прописи су концизни и лапидарни, у томе највише личе на I део Душ. Законика. Ово се види и у појединостима.

Члан 1 који говори о зидању светих трпеза и крстионица по свима црквама, почиње од речи: „И ѿрво“. Баш и ДЗ почиње од речи: „Наѿрво“ (чл. 1 ДЗ). Завршна клаузула чл. 1 Правила „а инако никако“ има доста паралела у чл. 46 и 188 ДЗ — „а ино ништо“, у чл. 25 и 131 ДЗ — „а ин никто“ и др.¹¹⁵

Члан 2 говори о постављању протопопа и духовника (πνευματικοί). По томе је он у тесној вези са чл. 7 ДЗ, који наређује: да се по свама градовима и трговима поставе протопопе; и са чл. 11 ДЗ, који наређује: да се поставе духовници по свима иноријама, и по градовима и по селима. Израз „и да се поставляю“ сасвим личи на чл. 14 ДЗ „Игумени да се не поставляю“. Израз „добри чловѣци“ долази баш у чл. 14а ДЗ „Игумени да се ставе добри чловѣци“ (уп. још чл. 97 ДЗ). Задатак је духовника: „да исправљају ѿѿове и људе о всех духовних вешѣх;“ слични је задатак архијереја по чл. 4 и 5 ДЗ: „да се људи исправе заповедију духовном;“ још ближи је израз чл. 37 ДЗ: митрополит шаље егзарха „по поповех да исправи духовно“¹¹⁶ и израз чл. 179 ДЗ: „судије... да исправљају убогих и ништих“.

Члан 3, који одређује улогу протопопа и духовника у освећењу цркава, опет је близак по стилу Д. Законика. Архијереј зове се ту *свѣтѣишељ* (δ ἁγιος); ово је израз познат баш чл. 5, 11, 13 ДЗ исто као и израз: *благословеније* (чл. 3 и 196 ДЗ).

Члан 4 прописује да се крштење, венчање и „свако свештенство“ врши само у освећеним црквама. Сличност са ДЗ види се у тиме, што и први чланови, 2 и 3 ДЗ говоре о томе, како да се *венчавају* властела и *ѿрочи людие* (уп. и *вѣнчають людие*, чл. 4 Прав.).

Члан 5 прописује тачне рокове за знаменовање (8 дан) и за крштење (40-ти дан); опет је стил близак ДЗ, у изразима: *а инде нигде... разве болѣсти и некоје нужде*. Клаузула ексцепције: *разве...* нарочито је типична за ДЗ (чл. 37, 43, 45, 52, 78, 110 „разве поклоне“).

¹¹² Типичан је у томе погледу преведен с грчког епитимијни Номоканон у 228 наслова, издат од А. С. Павлова, *Номоканонъ ѿри Большомъ Требникъ*, Одесса 1872.

¹¹³ Ова Правила не налазе се у Крмчијама и Номоканонима, преведеним с грчкога и подробно описаним у делима А. С. Павлова, *Первоначальный славяно-русский Номоканонъ*, Казань 1869 и И. И. Срезневског, *Обозрѣніе древнихъ русскихъ свѣсковъ Кормчей книги*, Сборникъ отд. русскага языка и слов. Имп. Акад. Наукъ LXV, № 2, Петр. 1899.

¹¹⁴ Мотивације су типичне за грчка црквена правила; међутим Душанов Законик уопште нема мотивација.

¹¹⁵ Ср. још чл. 63, 68, 177 и 189 ДЗ.

¹¹⁶ Само израз *духовне вешѣи* не долази у ДЗ, који га је заменио више народним изразом *духовни длг* (чл. 4) и конкретнијим: *духовно*, *доходак духовни* (чл. 37), *сакрешеније духовно* (чл. 5), *духовни дел* (чл. 45).

Члан 6 који забрањује попу да крсти и венча своје рођаке, нарочито потсећа на ДЗ. својим изразом: „до шрешијаго брашучеда“. Као што је познато, сасвим сличним речима описан је круг наследника у чл. 41 ДЗ. Објашњење: „рекше“¹¹⁷ *чарованија риди*“ налази паралелу у чл. 117 ДЗ.

Члан 8 који одлучно забрањује брак без венчанија, сасвим личи и по садржини и по стилу на члан 3 ДЗ. Сва је разлика у томе што Правила дају кратку мотивацију без санкције, док ДЗ доноси строгу санкцију без мотивације.

Члан 9 о исповести опет има израза сасвим сличних ДЗ: *дваши* (чл. 5 ДЗ), *у годиши* (чл. 68 ДЗ) и *цркве да се ошлучи* (уп. *да се ошлучи ош цркве*, чл. 4 ДЗ). И сама његова садржина има везу са чл. 11 ДЗ, у којем се говори да су духовници примили право „везати и решити“.¹¹⁸

Члан 10 о поповима који нису добили право да буду духовници, у нарочитој је вези са чл. 11 ДЗ.

Попове којих не благослови светитељ, да несудуховници ни да им се исповедують.

И светителіе да поставе духовнике по вѣсѣхъ иноріахъ... и ти-зи духовници да су, иже су примили благословеніе везати и рѣшити отъ своіхъ имъ архіереи... А онизи духовници, којихъ нѣсу поставили (за) духовнике, да се иждену.

Смисао је ових одредаба исти: само духовници који су од архијереја добили благослов, имају право да исповедају, остали не. Али у Правилима је ова норма изнета у негативном облику, док је у чл. 11 ДЗ и позитивно и негативно дата. Осим тога у ДЗ. је смисао норме проширен: не односи се само на исповест, него и на друге духовне функције. Напокон у ДЗ налази се и санкција, које нема у чл. 10 Правила. Али по свему се види да су ове одредбе корелатне.

Чланови 11, 12 и 13 говоре о миропомазању и о причешћивању и због тога немају много везе са ДЗ.

Члан 14 који прописује дужности протопопа, опет има реченице сличне ДЗ: „И да си имају протопопе... крштеније и закон“ (уп. чл. 31 ДЗ „И попове баштиници да си имају земљу“), затим: „а вину да си упрашају светитеља“ (уп. чл. 78 ДЗ „нѣ вину да упросе царство ми“), „и да исповедају како врше“ (уп. чл. 171 ДЗ „да суде и врше како је по правде“).

Чл. 15 који говори о дужностима попова, опет почиње од реченице: „И попове да си имају иконостасе“, која још више потсећа на цитирани члан 31 ДЗ.

Члан 16 који забрањује неке „закопите празнике“ непознате другим српским изворима, потсећа изразом „светыми отци нест благословено“ на ДЗ, који спомиње *закон свѣтихъ ошца* (чл. 6, 8, 101, 109) и „*благословеније*“ (чл. 3, 136 ДЗ). Одлучна одредба: „закопитих празника да нест“ сасвим је у стилу ДЗ (уп. „силе да нест никоу“, чл. 101 „узданија да нест“ чл. 102 ДЗ).¹¹⁹

Члан 17 који забрањује сваке сељачке работе у недеље и празнике, опет личи по изразима на ДЗ. О „работама великим и малим“ говори чл. 26, о работама уопште чл. 34, 42, 67 ДЗ (у чл. 91 и 192 *рабоша* има други значај). Душанов Законик не спомиње *бедбу*, али ово је типични српски израз прве половине XIV века: долази само у Скопској повељи г. 1300, у Свето-

¹¹⁷ *Рекше* значи *шо-јесѣ*, уп. у Властаревој Синтагми.

¹¹⁸ Значајно је што се ту прописује „од 12 година двасти у годину“. Познато је да православна црква није имала тачних прописа о години, од које морају деца да се исповедају; Валсамон је предлагао од 6 година, епитимијни Номоканон XIV века (§ 191) од 14 (односно 12 за девојчице), Тимотије Александријски од 10 година, руска црква усвојила је узраст од 7 година. В. А. С. Павловъ, *Номоканонъ при Большомъ Требникъ*, стр. 163—165.

¹¹⁹ Реч „закопит“ позната је српским споменицима само у изразу Жичке повеље „Закопита лука“ (уп. *Даничић*, *Рјечник* I, s. v.). Миклошић наводи је уз глагол *заклоийши* са тумачењем *заклоийши*, *abrogatus fortasse?* и једним примером: *заклоийшихъ ѿпраздникъ* из неког Љубљанског Номоканона (Nom-Laib.), који вероватно садржи иста правила. F. Miklosich, *Lexicon paleoslovenicum*, V. 1862, p. 211.

стефанској 1316, у Грачаничкој 1321, у Дечанској 1330 и у Душановим повељама манастиру Св. Николе у Врању и Св. Арханђела код Призрена.¹²⁰ М. Влајинац је врло лепо растумачио да је *бедба* бесплатна работа с обавезом господара да храни бедбаре за време њиховог рада (исто што *моба*), док је *заманица* — рад без сваке награде и хране (исто што доцније кулук).¹²¹ Чл. 68 ДЗ. спомиње само заманицу, јер прописује један засебан случај — односе меропаха према пронијарима; али и бедба је постојала за време Душаново, што се види из Арханђеловске повеље. Члан 17 Правила бори се за поштовање празника, пошто је у животу увек постојала тежња да се бедба врши баш у недеље и у празнике.¹²²

Питање о недељном и празничном одмору одавна је обратило на себе пажњу хришћанских законодаваца. Властарева Синтагма доноси закон из Василика, који ипак изузетно дозвољава земљорадницима, да врше пољске послове и у недељу ако је прека потреба;¹²³ док 54 Новела Лава Философа (наведена у истој Синтагми) наређује да и земљорадници празнују „у господиоимени дан“. Члан 17 српских „Правила“ решио је ово питање много одлучније и јасније него Синтагма.

Члан 18 који забрањује причешће злочинцима, опет личи на ДЗ по изразима „*шаи и хусар*“ (баш онако у чл. 103, 116, 145, 146, 149 и 173 ДЗ) и „*убица љоволни*“ (уп. „волни убица“ у чл. 101 ДЗ).

Члан 19 интересантан је по изразу „*армас*“, уопште непознатом у српском језику. Ово је средњовековна грчка реч која значи „веридба“¹²⁴ и која је ушла у том значењу у бугарски језик.¹²⁵ Смисао је ове одредбе да се веридба (прстеновање) мора обавити пре венчања.

Следећи чланови (20–25) говоре о ситним литургиским питањима, која су далеко од ДЗ. Ипак је интересантан израз: *ѿресвѣшу да дижу* (чл. 24 Пр.), којему је тачна паралела „*да га дижу*“ (*цара* у чл. 23 ДЗ), „*цара сваки да диже*“ (чл. 60 ДЗ).

Члан 26 је значајан јер захтева од сваког попа да има обавезно свој антиминос и девет црквених књига, чак између њих и номоканон.

Члан 27 који прописује да сваки парохиски поп мора бити духовник у својој инорији, опет има сличности са ДЗ: „*да си су духовници всак у својој инорији*“ (уп. „духовника по васех иноријах“, чл. 11 ДЗ); „*а у другој ѿределе да не сежу*“ (уп. *ѿредел ѿог града*, чл. 127 ДЗ, *ни у чијем ѿределу*, чл. 145 ДЗ).

У чланку 28 израз „*И цркви да су ѿврде*“ потсећа на ДЗ (уп. *и ѿе-зи башѿине да су ѿврде*, чл. 40 ДЗ), иако израз *ѿврде* има ту нешто други значај.

Чланови 29–31, који прописују тачне таксе за поједине црквене службе, опет налазе паралелу у ДЗ. који при крају свог I дела, у чл. 108 и 134 исто тако прописује таксе за поједине административне послове.

¹²⁰ Новаковић, *Зак. Сѿом.* 613 и 619, 625–627, 635–636, 649, 414 и 687. (= А. Соловјев, *Одабр. Сѿоменици* 74 и 80, 92 и 95, 104, 114, 138 и 139).

¹²¹ М. З. Влајинац, *Бедба и заманица као мобарска и кулчарска работа у Срба Средњега века*, *Гласник Скопског научн. друштва* II, Скопље 1927, стр. 47–66.

¹²² М. З. Влајинац, *Моба и ѿзајмица* Б. 1929 (= *Српски Етнографски Зборник* XLIV), стр. 82 сл. Сад се често искоришћују празници, али се мобе купе поглавито о *мањим ѿпразницима*; у „заповедне, тешке свеце не сме се радити ни посебице ни мобом“. Баш исто имамо у чл. 17: не сме се радити „у *ѿпразнике нарочише*“. — Г. Влајинац наводи народне песме из којих се види да народ не сматра безгрешним мобни рад у празничне дане и у недељу; нав. д. стр. 89–91.

¹²³ Новаковић, *Матије Властара Синтагмат*, стр. 368–369. Стил је врло тежак: „Инде же закон неотложну убо праздност в неделю истезает, нь кромѣ дѣлатель (т.ј. *δυνω τῶν γεοργῶν*); некли бо, дѣломъ понуждающимъ, инъ не могуť днь обрѣсти, сиче тѣмъ кѣ дѣломъ поспѣвающъ“ (ex 19 Bas. VII, 17).

¹²⁴ *ἀρμᾶζειν*, despondere, ab ἀρμος, monile, quia arrae sponsalium in monili ἀρμᾶτα, in Assis. Hieros. с. 148, 149, sponsalia, *Ducange, Glossarium graec.* s. v. (м-б. и од глагола *ἀρμᾶζειν*?).

¹²⁵ Армасъ, с. м. гр. годѣжъ, тѣкмѣжъ; обрученіе. Н. Геровъ, *Рѣчникъ*, Пловдивъ 1895, I стр. 12.

Скрећемо пажњу на то да су у Правилима у члану 29 и 30 таксе прописане и у перперима („за оѣѣѣѣ 3 ѣѣѣѣ“, уп. „3 ѣѣѣѣ“ у чл. 108 ДЗ) и у динарима („3 динарѣ, 2 динара“, уп. „5 динари, 2 динара“ у чл. 108 ДЗ), што потпуно одговара приликама XIV века, кад се у перпер рачунало 12 динара.

Израз „ѣѣѣѣѣѣ“ у чл. 30 опет има паралелу у чл. 73 ДЗ („сирота која нест јака“) и у чл. 151 ДЗ („помаѣѣ“).

У члану 31 нарочито се истиче сложена такса за освећење цркве: 3 перпера и 6 лаката платна и 2 убруса.¹²⁶ Вероватно се ту ради о једном старинском обичају, у којем се старинска плата у натури комбинује са новијом у новцу. Сасвим сличну комбинацију налазимо и у чл. 108 ДЗ „от жупе, от сваког села 3 перпере и от града коњ и свите“. — Постепени прелаз од натуралног газдинства ка новчаном изазива стварање оваквих обичаја.

Све наведене сличности између наших „Правила“ и Душанова Законика даје нам могућност да та Правила поставимо у прву половину XIV века, као самостални српски правни споменик. Она нису преведена с грчког, она нису постала ни у XIII веку, јер се много разликују по језику од споменутих „Заповеди Јована Златоустог“. Новчане таксе у последњим члановима нарочито указују на XIV, а не на XIII век.

Мислим да имамо право да ова „Правила“ ставимо баш у доба Душанова законодавног рада, јер су она по стилу и по језику нарочито блиска ДЗ, не Милутиновим и Дечанским повељама. „Правила“ су чак много ближа Душановом Законику по своме језику, него Властарева Синтагма, за коју се сматра да је преведена око 1347 године.

Можемо речи да су „Правила“ и Душанов Законик „дела једног времена, једне интуиције и једних државних посленика“.¹²⁷ Нећемо погрешити, ако та Правила доведемо у везу са личношћу патријарха Јанићија. Бивши логофет Душанов, архиепископ од г. 1338, патријарх од г. 1346, Јанићије беше навикао на писање повеља и закона.¹²⁸ Његов утицај осећа се у томе што је ДЗ почео са старањем за хришћанство и за цркву. Вероватно је, да су за време док је он био на челу српске цркве, постала и ова Правила.

Држимо да су Правила постала нешто раније него ДЗ; вероватно била су донета на црквеном сабору да нормирају ова питања за која није било строго уједначених прописа у православној цркви (о делокругу духовника и протопопа, о начину и року крштавања, о годинама за исповест, о сељачком раду у празнике, о таксама за требе...). Упоредо с тим понављају се нека општа канонска правила (о потреби црквеног венчања, о одлучењу од причешћа, о свештању цркава), пошто се против тих правила доста грешило. Сва су ова правила прописана за аутономну српску цркву; она се не налазе ни у грчкој ни у руској цркви. Врло је вероватно да су донета г. 1346 или коју годину доцније.

Не мислимо да би ова Правила могла постати *после* издања Душанова Законика. Ми смо већ нагласили да, иако строга и одлучна, ова Правила немају санкције.¹²⁹ Међутим у ДЗ сличне одредбе: о венчању, о духовницима, о поповима, имају у већини случајева црквену или чак световну казну. С друге стране, одредбе ДЗ немају мотивације, која се налази у четири случаја у Правилима, али која је изгледала сасвим непотребна одлучном стилу законодаваца 1349 године.

¹²⁶ У другом случају: 6 лаката платна и 2 убруса и 18 динара (т.ј. 1½ перпер).

¹²⁷ *См. Новаковић* тако је карактерисао однос између српског превода Властарева Синтагме и Душ. Законика, у предговору издању *Синтагме*, стр. III.

¹²⁸ О улози Јанићијевој у припреми ДЗак. види наше *Законодавство Стефана Душана*, стр. 88.

¹²⁹ Само у једном случају, у чл. 9, долази духовна санкција.

Можемо изнети претпоставку да су ова Правила донета г. 1346—1348 (или нешто раније) да уреди читав низ односа у Српској цркви. Кад су г. 1349 патријарх Јанићије и црквени клир дошли на законодавни сабор у Скопље, осетили су потребу да појединим од ових правила (о венчању, о духовницима) даду санкцију државе. На тај начин постале су поједине одредбе из црквеног права на почетку Душанова Законика. Већи део Правила остао је за унутрашњу употребу српске цркве.

Држимо да се ова Правила могу сматрати за споменик законодавног рада Душанова доба, чак и за делимични *извор* првих одредаба Душанова Законика.

А. Соловјев

RÉSUMÉ

Règles canoniques serbes du XIV-e siècle

Mr Alexandre Soloviev décrit un manuscrit juridique, se trouvant à Senta et datant du XV-e siècle. Ce recueil est divisé en deux parties distinctes: la première embrasse l'oeuvre codificatrice de Douchan (le Syntagme abrégé de Blastarès, le „Code Justinien“ agraire et le Code Douchan). La seconde partie, copiée sur un autre livre, contient des chapitres canoniques, qu'on trouve quelquefois dans d'autres manuscrits et qui sont en plupart traduits du grec. Cependant deux chapitres semblent être des oeuvres originales serbes. L'un d'eux, analysé par Mr Rad. Grujić (t. VII—VIII du *Glasnik*) d'après une autre édition, peut être une compilation serbe du comm. du XIII-e siècle.

L'autre qui porte le titre „Slovesa izābrana ot zakonika svetih otācā na potrebu popovom i vāsem ljudem“, n'a jamais été commenté, quoique V. Jagić l'ait déjà édité en 1878.

Mr Soloviev donne une nouvelle édition de ce texte d'après trois manuscrits (celui de Senta et deux de Zagreb), ainsi qu'une analyse de ce texte canonique qui embrasse 31 articles. Ces articles parlent des devoirs des prêtres, des droits des confesseurs, de l'âge quand on est admis à la confession, des taxes pour les cérémonies d'église et d'autres objets qui ne sont pas strictement réglés dans l'église orthodoxe.

On peut penser que ces règles qui présentent dans leur style une ressemblance frappante avec le Code Douchan, sont l'oeuvre d'un synode de l'église serbe indépendante. Il est bien probable qu'elles furent éditées vers 1346 sous le patriarche Joannikios, qui collabora en 1349 au Code Douchan. Quelques articles de ces règles, p. ex. l'art. 2 sur les protopopes, l'art. 8 sur le mariage religieux, l'art. 11 sur les confesseurs, peuvent être envisagés comme *sources* directes des articles correspondants du Code Douchan.